
Kleinere gezinnen

GIJS BEETS

De gezinnen zijn veel kleiner geworden. In het begin van de 20ste eeuw bedroeg het gemiddeld kindertal rond vier kinderen per vrouw. Nu ligt het gemiddelde onder de twee. Het meest voorkomende kindertal is tegenwoordig twee en kinderloosheid komt veel vaker voor. Als je maar twee kinderen wenst te krijgen kun je je ook gemakkelijker permitteren om wat later te beginnen. Met de komst van effectieve geboorteregeling kwam voor het eerst in de geschiedenis een scheiding tot stand tussen seksueel en reproductief gedrag: het risico op een ongewenste zwangerschap is tegenwoordig minimaal. Als zich dan toch zo'n zwangerschap voordoet, is er nu de weg van een veilige abortus. Een en ander betekent dat zwangerschappen ons tegenwoordig niet meer overkomen, het wel of niet krijgen van kinderen is een welbewust afwegingsproces geworden waarbij beide partners elkaar moeten vinden. Dit artikel geeft een kort overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen.

Iedereen kent wel zo'n fraaie foto, waarop vader en moeder poseren met al hun vijf, tien of 15 kinderen. De kinderen staan vaak op volgorde van grootte – en dat is meestal naar leeftijd. De gedetailleerde CBS-tabel met Nederlandse volkstellingsgegevens van 1930 houdt pas op bij 26 of meer kinderen en die categorie geldt voor 2 vrouwen. Dezelfde tabel in de volkstellingspublicatie van 1971 eindigt al bij 18 kinderen of meer, en daarin staat het aantal van 415 vrouwen genoemd. Zou zo'n tabel vandaag worden geactualiseerd dan zou die vermoedelijk al bij tien kinderen of meer eindigen. Dat de layout van een tabel wordt aangepast zegt al iets over

het onderwerp. In het begin van de vorige eeuw kwamen er echter ook kleine gezinnen voor, alleen niet zoveel. Van de gehuwde vrouwen die bij de Volkstelling van 1930 naar hun kindertal werden gevraagd, antwoordde vijf procent dat zij nooit kinderen hadden gekregen, terwijl eveneens vijf procent er één had gekregen, tien procent twee, 11 procent drie, en de rest (70 procent) dus meer dan drie. Aan het eind van de eeuw zijn er heel andere foto's van vaders en moeders met twee, hooguit drie kinderen, maar ook kinderloosheid en het één-kind gezin komen vaker voor (zie figuur 1).

Lange naoorlogse geboortegolf maar lager kindertal

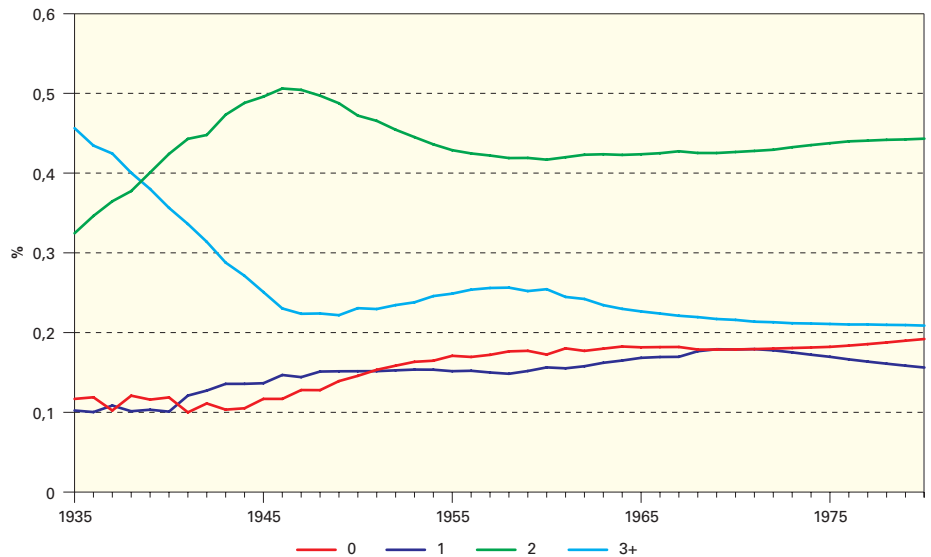
In totaal werden in de 20ste eeuw in Nederland 19,7 miljoen kinderen geboren: van 1900-1924 waren dat er 4,3 miljoen, in de volgende 25 jaar 4,9 miljoen, daarna 5,8 miljoen, en in het laatste kwart 4,6 miljoen. Dat het jaarlijkse aantal geboorten niet eens zo heel sterk veranderde, is opmerkelijk omdat de bevolking tussen 1900 en 2000 toenam van 5,1 naar 16,0 miljoen. Er waren dus steeds meer vrouwen die moeder konden worden. Alleen in de periode 1945-1975 werden duidelijk meer kinderen geboren, de naoorlogse geboortegolf die in Nederland langer heeft aangehouden dan in veel andere landen (zie figuur 2). Wat veranderde was het kindertal per vrouw: vrouwen geboren rond 1900 kregen gemiddeld 4,0 kinderen, vrouwen geboren rond 1950 kregen er circa 2,5, en in de bevolkingsprognoses van het CBS wordt verwacht dat vrouwen geboren rond 1975 er circa 1,8 zullen krijgen (figuur 3). Dat laatste is minder dan het zogenoemde vervangingsniveau (van 2,1 kind per vrouw) en dat betekent dat de volgende generatie kleiner van omvang is dan de vorige; een voorbode van vergrijzing en bevolkingskrimp. Wat verder opvalt is dat vrouwen van tegenwoordig veel ouder zijn dan hun moeders of grootmoeders op het moment van de geboorte van het eerste kind.

Niet alleen het gemiddeld kindertal is dus veranderd, ook de leeftijd waarop vrouwen voor het eerst moeder worden. Aan het begin van de vorige eeuw werd het eerste kind geboren op gemiddeld circa 25-27-jarige leeftijd. Na de Tweede Wereldoorlog was dat wat eerder – op 24-jarige leeftijd – maar nu worden vrouwen gemiddeld pas op hun 29ste voor het eerst moeder (figuur 4), en mannen op hun 31ste voor het eerst vader. De leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind was eertijds nauw gekoppeld aan de leeftijd bij huwelijksluiting. Met de introductie van veel effectievere anticonceptie kon de wens om gezinnen beter te plannen gemakkelijker worden gerealiseerd. En dat kwam mooi uit want we volgden veel langer onderwijs en hadden allerlei ambitieuze plannen voor ons leven voordat een gezin werd gesticht: een baan maar ook leuke dingen doen, reizen, uitgaan. De geboorte van het eerste kind werd uitgesteld. Nederland was zelfs een tijdlang (1978-1998) wereldkampioen laat moeder worden. Dat kwam mede omdat ons land zich (nog steeds) kenmerkt door relatief lage aantallen tienerzwangerschappen – en bovendien lage aantallen abortussen, kortom weinig ongewenste zwangerschappen.

Uitstelgedrag

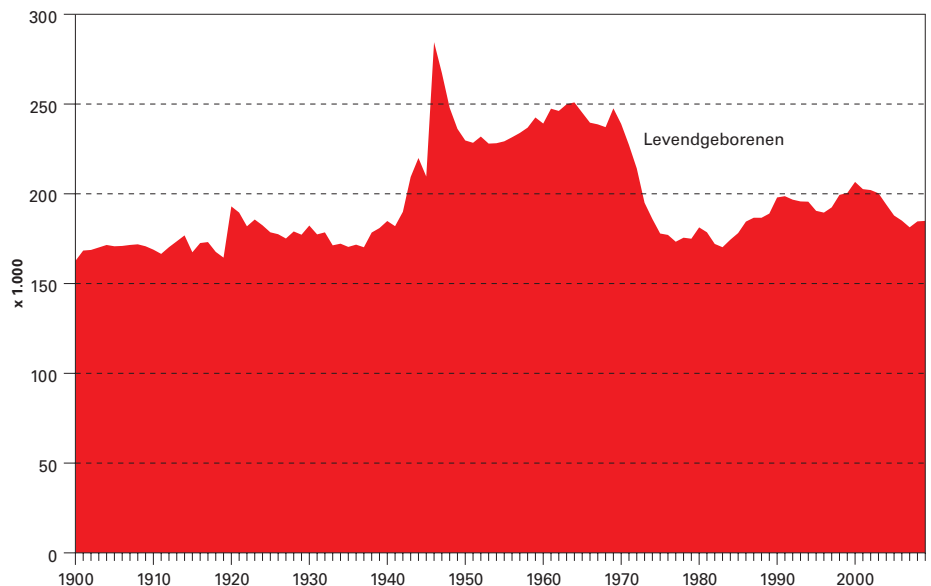
Goed opgeleid en ambitieus als we tegenwoordig zijn, wikken en wegen we heel wat af voordat de onomkeerbare weg van het ouderschap wordt bewandeld. Zolang we onzeker zijn over een intieme relatie, stellen we uit en tikt de biologische klok voort, en menigeen maakt tegenwoordig mee dat de relatie uit is net op het moment dat je eigenlijk best aan kinderen had willen beginnen. Voorheen haalde je het niet in je hoofd een ander dan het geëigende patroon te volgen van eerst verloven, dan trouwen en pas

Figuur 1. Percentage vrouwen naar geboortegeneratie en kindertal, Nederland, geboortegeneraties 1935-1980 (gedeeltelijk gebaseerd op prognoses)

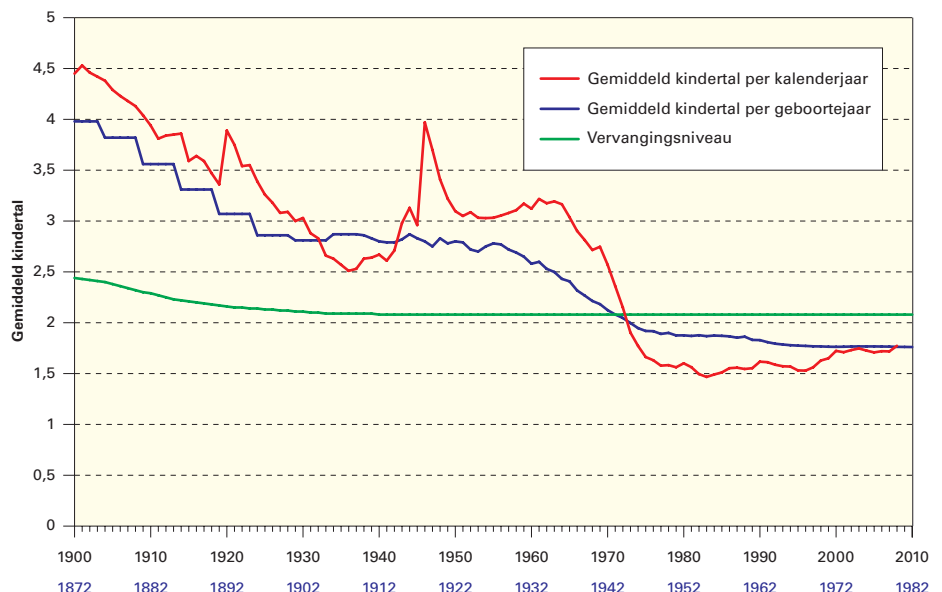
Bron: CBS.

Figuur 2. Aantal levendgeborenen, Nederland, 1900-heden

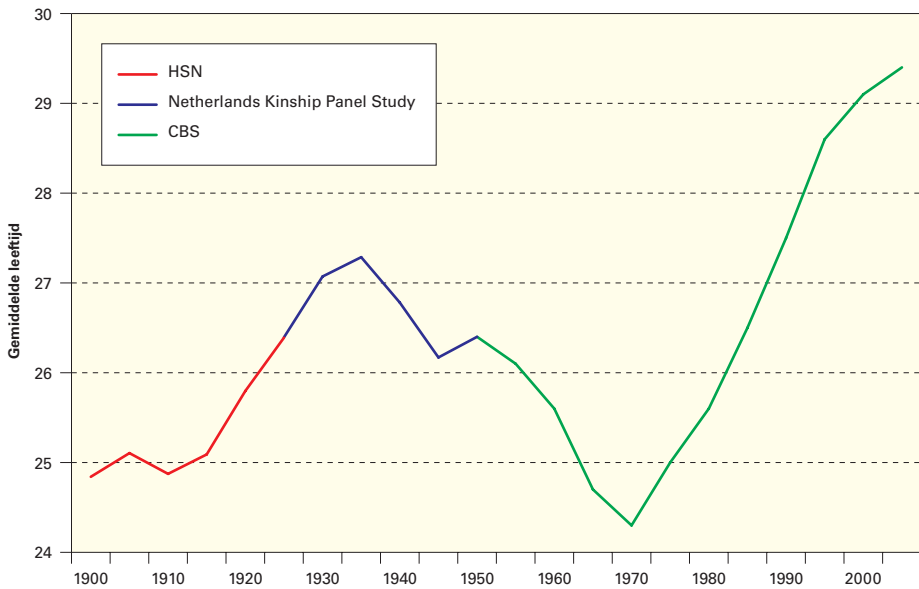
Bron: CBS.

Figuur 3. Gemiddeld kindertal per vrouw, Nederland, geboortegeneraties 1872-1982; kalenderjaren 1900-2008 (gedeeltelijk gebaseerd op prognoses)

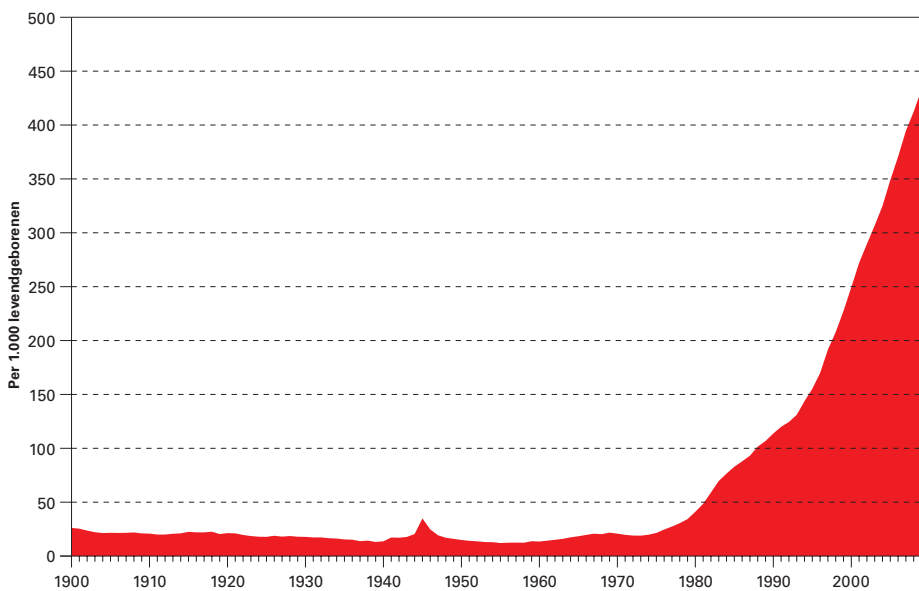
Bron: CBS.

Figuur 4. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind, Nederland, 1900-2008

Bron: Van Gaalen en Van Poppel, 2007

Figuur 5. Aandeel niet-echtelijk levendgeborenen, Nederland, 1900-heden

Bron: CBS.

Gezin Jonker-Orsel te Meppel met negen kinderen aan de maaltijd, 1954.

Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/W.L. Stuijbergen.

daarna kinderen krijgen. Waarna de moeder vervolgens thuis bleef om het huishouden te regelen en voor kinderen en man te zorgen, terwijl vader werkte en geld verdiende. Het idee dat het gezin de hoeksteen van de samenleving is, erodeerde de afgelopen decennia snel weg. Sinds begin deze eeuw stijgt de leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind echter nauwelijks meer. Daarmee lijkt een einde te zijn gekomen aan het uitstelgedrag, hoewel de recente economische crisis tot opnieuw enig uitstelgedrag zou kunnen leiden. Vooral nog gaan demografen er vanuit dat het geboortepatroon wat meer stabiliteit zal vertonen: het kindertal zal min of meer constant blijven op een niveau van 1,8 kind per vrouw, tegen de 20 procent van de vrouwen zal kinderloos blijven – dat was aan het begin van de 20ste eeuw ook ongeveer zo hoog, maar halverwege de vorige eeuw lag het op circa 12 procent –, en voor de vrouwen die wel moeder worden zal de gemiddelde leeftijd bij het eerste kind op circa 29 jaar blijven liggen. Ook het iets hogere kindertal van veel immigranten zal niet tot een stijging van het landelijk gemiddeld kindertal leiden. Eerste generatie immigranten nemen over het algemeen het geboortepatroon van hun land mee, maar hun kinderen – de tweede generatie – passen zich meestal snel aan aan het bestaande patroon in het nieuwe vaderland. Bovendien geldt dat ook de patronen in het land van herkomst aan veranderingen onderhevig zijn: vrijwel overal ter wereld daalt het kindertal en wordt het eerste kind steeds later geboren.

Ten slotte nog twee veranderingen

Nog een enkel woord over een tweetal andere veranderingen in het geboortepatroon. Met het dalend kindertal is de leeftijdsrange waarbinnen individuele vrouwen hun kinderen krijgen de afgelopen eeuw sterk bekort. We beginnen nu weliswaar vrij laat, maar zijn ook relatief vroeg klaar. In ons totale leven is het aantal jaren dat we ‘in de kleine kinderen zitten’ dus aanzienlijk verminderd. Kinderen krijgen boven de 40 jaar

Foto: Collectie Gezin viert Kerstmis, 1961. SPAARNESTAD PHOTO/Walter Blum.

komt maar mondjesmaat voor. Vroeger betrof dat vooral vrouwen die al veel kinderen hadden en er nog meer bij kregen, tegenwoordig is het soms een welbewuste keuze – bijvoorbeeld na een periode van twijfel – om alsnog kinderen te krijgen, of gewoon een gevolg van omstandigheden – zoals bijvoorbeeld omdat iemand (nog) geen partner heeft of in verband met problemen om zwanger te worden. Als de gewenste zwangerschap (te lang) uitblijft, kun je tegenwoordig relatief eenvoudig naar een vruchtbaarheidskliniek om een behandeling te ondergaan die de kans op een zwangerschap vergroot.

De andere vermeldenswaardige verandering is dat de geboorte van kinderen, en dan vooral het eerste kind, steeds vaker niet in huwelijksverband plaatsvindt (figuur 5). Vroeger was dat een schande, maar tegenwoordig wonen we eerst ongehuwd samen en wordt er vaak pas ge-

trouwd als de kinderen er al zijn. De tijd dat trouwen voorwaarde was voor het krijgen van kinderen is voorbij.

LITERATUUR:

- CBS (1989), Demografie van Nederland, 1839-1989. *Maandstatistiek van de bevolking*, 37(10), pp. 4-33.
- CBS (1981), *Bestaande huwelijken en vruchtbaarheid van gehuwde en gehuwd geweest zijnde vrouwen*. Deel 2 van serie A van de 14^e Algemene Volkstelling annex woningtelling, 28 februari 1971, Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Gaalen, R. van en F. van Poppel (2007), Leeftijd moeder bij eerste kind sinds 1850. *Demos*, 23(4), pp. 7-8.

Drs. G.C.N. Beets, NIDI; e-mail: beets@nidi.nl

demodata

NEDERLAND IN DE 20ste EEUW: 1900-1925

Aan het begin van de eeuw telde Nederland 5,1 miljoen inwoners; het gemiddeld kindertal per vrouw bedroeg 4,60, de levensverwachting bij de geboorte was 48,1 jaar. Tussen 1900 en 1925:

- Werden 4,3 miljoen kinderen geboren
- Kwamen 2,1 miljoen mensen te overlijden
- Migreerden 889.000 mensen naar en 852.000 uit Nederland
- Werden 1,2 miljoen huwelijken gesloten en 29.000 echtscheidingen uitgesproken.